

A HAJDÚDOROGI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE FELBOMLÁSI FOLYAMATA A ROMÁNIÁHOZ KERÜLT TERÜLETEKEN

1918 őszén az Osztrák–Magyar Monarchia hónapok alatt összeomlott, és a nemzetiségek elszakadása következtében megindult a széthullási folyamat. A politikai események nyomán – de azoktól nem függetlenül – megindult a hajdúdorogi püspökség felbomlása is. Jelen tanulmányban ennek folyamatát vázoljuk fel publikált források alapján, elsősorban a szatmár-bihari térségre koncentrálva. A székelyföldi eseményekre csak röviden térünk ki, mivel az nem önálló folyamat volt. A tanulmány legnagyobb hiányossága, hogy nem ismert a nagyváradai és szamosújvári püspökségektől átszatolt egyházközségek viszonya a püspökökkel az átszatolást követően.

A felbomlási folyamatot különbözőképpen ítélték meg a korszakban, és ez fennáll napjaink magyar és román történetírásában is. A magyar történetírás a püspökség megalakulása kapcsán a magyarrá vált hívek jogos lelki igényeit hangsúlyozza, valamint azt, hogy a pápának joga volt új püspökség létrehozásához és egyházközségek átszatolásához. Ebből az alapállásból kiindulva az 1918 őszén kibontakozó elszakadási mozgalom kánonellenes voltát emeli ki, és azt, hogy Romulus Marchiș főesperes szembe helyezkedett saját püspökével. A román püspökök a korszakban jogaik megcsorbításaként, a román hívek elleni támadásként élték meg az egyházközségek elszakítását. Az elszakadási mozgalmat tulajdonképpen az átszatolással szembeni ellenállás folytatásaként értékelik, amely – ha kánonellenes is volt – megfelelt a hívek akaratainak. Külön érdekesség a Vatikán gyors reakciója, amivel tulajdonképpen szentesítette Marchiș mozgalmát, s ideiglenes jelleggel visszacsatolta az egyházközségeket. Mindkét érvelésben van logika, az igazság azonban a kettő között van: a mozgalom kánonellenes volt ugyan, de a hívek egy része nem értett egyet az átszatolással és az annak nyomán bevezetett magyar misével.

A hajdúdorogi püspökség 1912-ben hosszú, fél évszázados mozgalom eredményeként jött létre, de belpolitikai alkuk előzték meg, s ennek a ténynek figyelmen kívül hagyása nem teszi lehetővé a folyamat megértését.¹ A román érsekség és püspökök heves tiltakozása miatt az alapító bulla kiadását követően azonnal felmerült módosítása. Kezdetben mindkét fél nyitottnak mutatkozott a revízióra, de amikor kiderült, hogy a román püspökök által kifogásolt, s román többségűnek tartott egyházközségekért cserébe a magyar kormányzat inkább városban működő egyházközségeket kér,² már nem forszírozták, és a világháború kitörésével a téma végleg lekerült a napirendről. Létrehozásakor a

1 Erre vonatkozóan: SÁRÁNDI Tamás: *Szemponatok a hajdúdorogi püspökség egyházközségeinek kiválasztásánál*. Athanasiana, 2016. 43. sz. 102–127.

2 A magyar kormány elképzeléseire vonatkozóan: KATRÓ Márton Áron: „*Falvak helyett városok*” – *A Hajdúdorogi Egyházmegye revíziójának kérdése és a nagyvárosok*. Regio, 2019. 4. sz. 30–72.

püspökséghez 162 egyházközség került: 8 az eperjesi, 70 a munkácsi, 4 a szamosújvári, 44 a nagyváradai püspökségtől, 35 a fogarasi és 1 – Budapest – az esztergomi érsekségtől. Az 1910-es népszámlálás szerint a 215.498 hívő közül 183.757 magyarnak, 26.823 románnak, 1623 szlováknak, 968 ruténnek, 2509 egyéb anyanyelvűnek vallotta magát.³ Az általunk vizsgált Bihar, Szabolcs és Szatmár megyék területén összesen 63 átszatolt egyházközség feküdt,⁴ ezek közül 4 a szamosújvári, 44 a nagyváradai és 15 a munkácsi püspökséghez tartozott. Míg a munkácsi püspökségtől átszatolt egyházközségek abszolút többségében a magyar nemzetiségű hívek domináltak,⁵ a nagyváradai és szamosújvári egyházközségek esetében már vegyes volt a kép. Az érintett 48 egyházközség közül 56% volt abszolút magyar többségű, 19% vegyes, ¼-ük pedig román többségű.⁶ A román többségű egyházközségek átszatolásával a magyar kormány politikai céljai voltak:⁷ mivel a magyar hívek szétszórtsága miatt csak egy részük került át a hajdúdorogi püspökségbe, a reciprocitás elvének alkalmazásával kívánta biztosítani a román püspökségben maradt hívek nyelvi jogait.⁸

1912 elejétől a románok minden téren tiltakozásba kezdtek a püspökség felállításá ellen, és folytatták a bulla kiállítását és a püspökség megszervezését követően is. A püspökök és papok mellett bekapcsolódott a világi elit is. A püspökök a híveket és Vatikánt kezdetben a bulla visszavonásáról igyekeztek meggyőzni, majd annak módosításáról. A tiltakozásnak több formáját használták, memorandumokat és tiltakozó leveleket küldtek,⁹ nagygyűléseket szerveztek, személyesen utaztak Rómába.¹⁰ A tiltakozások

3 „... minden utamat már előre láttad.” *Görögkatolikusok Magyarországon*. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás–TERDIK Szilveszter–KOCSSI Fülöp, Strasbourg, 2012. 37.

4 A 63 egyházközség 61 településen feküdt, mivel Nagylétán, Nagykarolyban és Szatmárnémetiben 2–2 egyházközség működött. Ezek közül a nagykarolyi és szatmárnémeti ún. „rutén” egyházközségek a munkácsi püspökséghez tartoztak. Nagyváradon is 2 egyházközség működött, de ezek közül csak az ún. rutén egyházközséget csatolták át.

5 Kivételt Kótaj és Hodász egyházközségei képeztek.

6 10 Szatmár megyei (Portelek, Reszege, Amac, Vezend, Kismajtény, Nagykolcs, Érendréd, Szatmárzsádány, Érdengeleg és Szamosdob) és 2 Bihar megyei (Érvasad és Pócsaj) egyházközség volt román többségű.

7 A KSH kimutatása szerint 9 Szatmár megyei településen folyt a magyar gyerekek visszarámósítása, ezen folyamat megállítására érdekében tartották szükségesnek az egyházközségek átszatolását. A KSH által említett egyházközségek nem a román többségű, hanem az úgynevezett vegyes településeken feküdtek. Ezekben a már megindult az asszimilációs folyamatot a román püspökségek akadályozhatták, vagy lassíthatták. Ezen egyházközségek: Csengerújfalú, Pete, Vetés, Csomaköz, Érkörtvélyes, Mezőterem, Szaniszló, Batizvasvári, Józsefháza. Vargha Gyula a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának átirata és jelentése Kuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek a görögkatolikus egyházon és iskoláin keresztül zajló elrománosításról. 1910. május 17. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. II. kötet 1906–1912*. Szerk. Végheő TAMÁS–KATKÓ Márton Áron, Nyíregyháza, 2019. 109–117.

8 A reciprocitási elv ez esetben egyféle zsarolási potenciált jelentett volna. Amilyen mértékben biztosítják a román püspökségek a magyar hívek számára az anyanyelvhasználatot (ez esetben elsősorban a magyar nyelvű misét), oly mértékben fogják ugyanezt biztosítani a román hívek számára. Erre vonatkozóan lásd: *KSH kimutatás a hajdúdorogi püspökség észak-keleti részéről*. 1913. december 12. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL), K 26 Miniszterelnökségi Levéltár, Központilag Iktatott és Irattározott Iratok (a továbbiakban K 26), 1641. csomó, 1915, XXV. tétel. 2855/1912. 321–322. f.

9 A helyi tiltakozások szervezésében Radu nagyváradai püspök járt élen. Előre megszerkesztett formanyomtatványt juttatott el az egyházközségekhez, hogy azt aláírva küldjék el a bécsi nunciushoz. Amikor elfogytak a formanyomtatványok, és azokat helyben fogalmazták meg, több esetben magyarul tették, és a hívek is magyarul írták alá. „... minden utamat...” i. m. 39.

10 Pl. Demetriu Radu nagyváradai és Vasile Hossu szamosújvári püspökök.

sértő hangvételével sok esetben kivívták a Vatikán haragját.¹¹ A tiltakozó levelek és memorandumok közös eleme, hogy a püspökség mögött meghúzódo politikai érdekekre helyezték a hangsúlyt: a magyar kormány célja a román hívek elnemzettelenítése és a magyar nyelv bevezetése, amely révén a híveket elszakítja a román nemzeti eszmétől.¹² 1912 májusában Gyulafehérváron tiltakozó nagygyűlést szerveztek, amelyen több mint 20 ezer hívő vett részt. Itt egy a püspökség ellen tiltakozó memorandumot fogadtak el és megválasztottak egy 50 tagú bizottságot, amelynek feladata a további tiltakozó akció megszervezése és koordinálása volt. Élére Gheorghe Pop de Băsești került, aki felvetette, hogy amennyiben nem sikerül megakadályozni a püspökség megalakítását, a románok térjenek át az ortodox vallásra.¹³

Helyi szinten is hasonló gyűlésekre és memorandumok megfogalmazására került sor, ebben elsősorban a nagyváradi püspökség Szatmár és Bihar megyei papjai jártak élen. A térségből 10 egyházközség küldött levelet a Vatikánnak, amelyben tiltakoztak az átsatolás ellen.¹⁴ Az akció szervezettségét mutatja, hogy a levelek nagyrészt azonos tartalmúak voltak, az egész mögött valószínűleg Radu Demeter nagyváradi püspök állt. A levelek sértő hangneme kiváltotta a Vatikán tiltakozását, emiatt Radu püspök kénytelen volt bocsánatkérő levél megírására felszólítani papjait.¹⁵ A tiltakozó hullám megítélése eltérő volt a korszakban, akárcsak a történetírásban. Míg magyar részről annak hangvételére s heveségére helyezték a hangsúlyt, s elítélték, méltatlannak tartva egy parókus részéről, a román közvélemény és történetírás „hősökként” állította be az érintetteket, akik a végsőkig ragaszkodtak nyelvükhöz és nemzetiségükhöz.

Az alapító bulla revíziója során a román püspökségek a román többségű és vegyes települések visszacsatolását szerették volna elérni. A magyar kormányzat kezdetben nem támogatta a bulla revízióját, mivel ez csak bátorítást ad a helyzetet elfogadni nem akaró papoknak, és véget nem érő folyamatot indít el az egyházközségek között. A román egyházrész 24 egyházközséget kért vissza, a magyar kormány 19 átadására volt hajlandó, ezek közül 13 fektült a vizsgált területen. Az általunk felsorolt 12 település közül 10 a román többségű települések közül került ki, Csengerbagos és Érkenéz a vegyes települések közé tartozott.

A tiltakozás, a román parókusok ellenállása a bulla kihirdetése és végrehajtása során sem enyhült. A bulla végrehajtásával Papp Antal munkácsi püspököt bízták meg, aki első körlevelét magyarul küldte szét. Erre többen románul válaszoltak, egyesek igencsak sértő

11 VÉGHSEŐ Tamás: *Netzhammer bukaresti érsek és a hajdúdorogi egyházmegye felállítása*. Athanasiana, 2013. 37. sz. 123.

12 Uo. 186. A román tiltakozás érvei sok tekintetben megegyeznek a magyar kormányéival. A magyar kormány is részben azzal indokolta a püspökség felállításának szükségességét, hogy a román püspökségben élő magyar híveket az elnemzettelenedés veszélye fenyegeti.

13 CĂRJA, Cecilia: *Biserică și politică. Înființarea episcopiei de Hajdudorogh (1912)*. Cluj Napoca, 2012. 203. Ezt az érvet többször hangoztatták a püspökök a Vatikánnal szemben, azonban nincs információk arról, hogy a püspökség létrehozását követően tömeges áttérésre került volna sor.

14 Nagykárolyi, szaniszlói, vezendi, józsefházi, mezőteremi, porteleki, érvasadi, kismajtényi, piskolti, szamosdobi román görögkatolikus parókusok és hívek tiltakozó táviratai Raffaele Scapinelli bécsi nunciusnak a Hajdúdorogi egyházmegyébe való besorolásuk ellen. 1912. szeptember 15–18. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet 1912–1916*. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás–KATKÓ Márton Áron, Nyíregyháza, 2019. 141–142.

15 Radu Demeter nagyváradi görögkatolikus püspök átirata Mihályi Viktor román görögkatolikus metropolitának a Hajdúdorogi egyházmegye felállítása elleni román tiltakozások tárgyában. 1912. szeptember 24. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 157–158.

hangnemben.¹⁶ A román papok korábbi félelmeik valóra válását látták: a bulla előírásával ellentétben, a püspökség egyik célja a magyar nyelv, a magyar nyelvű mise terjesztése lesz.¹⁷ Emiatt több esetben incidensekre, tettlegességre is sor került. A legnagyobb visszhangot az 1913 áprilisában Kismajtényban történt eset váltotta ki, amikor Jaczkovics Mihály helynököt a hívek inzultálták, meglökték, s a helyi pap, Gheorghe Mureșan nem is próbálta fékezni az elszabaduló indulatokat.¹⁸ Mureșant és 12 hívét letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték, a parókust 18 hónapra, a híveket pár hét és 8 hónap közötti letöltendő börtönre.¹⁹ Az eset megítélése is eltérő: a korszakban a magyar papok engedetlenségével, felsőbbiség iránti tisztelet hiányával vádolták a román papokat, emiatt többük ellen fegyelmi eljárást indítottak. A román közvélemény az egészre mint a nemzeti ellenállás újabb állomására és annak hőseire tekintett. Ezt vette át a román történetírás is, Mureșan ügyét újabb „memorandum per”-ként, őt pedig mártírként tartják számon.²⁰ A papok ellenállása folytatódott, Jaczkovics Mihály helynök látogatását Reszegén, Szaniszlón és Szamosdobon is incidensek követték, így egy időre fel kellett függeszteni.²¹

További kutatások tárgyát képezi, hogy a kezdeti ellenállás, tiltakozás, valamint a bulla revíziójának elmaradását követően hogyan alakult a püspökség, a román papok és hívek viszonya. Felmerül, hogy Miklósy püspök miért nem mozdította el az ellenálló, illojális papokat, s helyezte át őket magyar többségű egyházközösségekbe. Kérdés az is, hogy ez a lépés megakadályozhatta volna-e az 1918-ban Romulus Marchis főesperes vezette elszakadási mozgalmat. Nyolc esetben történt meg a parókus más egyházközösséggel való kinevezése.²² Ezek háttere nem ismert, de mivel egyik sem az ellenálló egyházköz-

-
- 16 Raffaele Scapinelli bécsi nuncius jelentése Rafael Merry del Val szentszéki államtitkárnak a hajdúdorogi püspöki szék betöltése és a szatmári görögkatolikus papok tiltakozása tárgyában. 1913. január 29. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 299–300.
- 17 Annak ellenére, hogy az 1868-ban elfogadott nemzetiségi törvény széles körű nyelvhasználati jogot biztosított a nemzetiségek számára, autonómiájuk miatt az egyházak belső nyelvhasználatukról maguk dönthettek. Minden püspökségnek kialakult a belső nyelvhasználata. A 19. század végére a római katolikus egyházban a magyar, esetleg latin, a görögkatolikus egyház esetében a magyar vagy román. A püspökök ezen a nyelven adták ki körleveleiket is. A gyakorlatban a felsőbb körökkel (pl. kormányzat, főispán, püspökök egymás között) magyarul tartották a kapcsolatot, alsóbb szinteken (pl. községek, egyházközösségek) a lakosság nyelve is érvényesülhetett. Az, hogy Papp püspök magyarul adta ki első körlevelét, a korszakban bevett szokást vitte tovább, az, hogy a parókusok román nyelven tartották vele a kapcsolatot, nem számított kirívónak. Nincs pontos információnk arról, hogy az átcsatolt román parókusok közül ki beszélt magyarul is.
- 18 A súlyosabb incidenst a helyszínre vezényelt csendőrök kardlapozása akadályozta meg. A Képešy László főszolgabíró által felvett jegyzőkönyv Jaczkovics Mihály helynök kismajtényi megtámadása tárgyában. 1913. április 11. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 343–345.
- 19 CĂRJA: *Biserică și politică...* i. m. 226–229. Miklósy püspök nem támogatta a parókus elítélését, eleendőnek tartotta a vizsgálati fogságot is. Miklósy István hajdúdorogi püspök nyilatkozata Az Est-nek a Christifideles graeci-bulla revíziója tárgyában. 1914. január 13. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 370–371.
- 20 CĂRJA: *Biserică și politică...* i. m. 229. Mureșan „mártíromsága” már a halálakor készült nekrológban megjelent. Pár. Gh. Mureșan. *Vestitorul*, 1939. július 1–5. 135–140. Kultusza napjainkban is él, 2019-ben a kismajtényi templomkertben szobrot lepleztek le tiszteletére.
- 21 Jaczkovics Mihály helynök jelentése Papp Antal munkácsi püspök, hajdúdorogi apostoli kormányzónak a reszegei, szaniszlói és kismajtényi látogatásáról. 1913. április 13. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 348–351.
- 22 Forrásként a nagyváradi püspökség 1909-es, a szamosújvári püspökség 1906-os, illetve a hajdúdorogi püspökség 1918-as sematizmusait, valamint a Görögkatolikus Örökség oldal, *Görögkatolikus Papok Történeti Névtárát* használtam. Az oldal online elérhetősége: <http://byzantinohungarica.com/index.php/gorogkatolikus-papok-torteneti-nevtara>

segeket érintette, mint természetes folyamatokra, s nem az illető parókusok „büntetésére” tekinthetünk. Az áthelyezések közül két eset volt, amikor olyan parókuszt nevezett ki román egyházközség élére, akik korábban nem a román püspökség papjai voltak,²³ két parókuszt pedig maga Miklósy püspök szentelt pappá.²⁴

A román papok 1912-13-as, illetve 1918-as magatartásához röviden ismertetni kell a román görögkatolikus egyházrész dualizmus kori történelmét, az egyháznak a román nemzeti mozgalomban játszott szerepét, s ehhez kapcsolódóan az egyház önmeghatározását és önképét. A 18. századra az erdélyi görögkatolikus püspökség lett a román nemzeti mozgalom kibontakoztatója. Az 1848-as forradalomban játszott szerepe, az udvarhoz hű magatartása miatt a császár jutalmazni akarta a román görögkatolikus egyházrészét.²⁵ Ennek eredményeként a fogarasi görögkatolikus püspökség kapott érseki rangot, és rendelték alá a nagyváradai és az ekkor létrejövő lugosi és szamosújvári püspökségeket. Az *Ecclesia Christi* bullát IX. Pius pápa 1853 novemberében adta ki,²⁶ ez egyben azt is jelentette, hogy kikerült az esztergomi érsek joghatósága alól, s közvetlenül a Vatikánnak lett alárendelve. A román fél ezt úgy értelmezte, hogy az egyház teljesen függetlenné vált, az esztergomi érsek viszont továbbra is egész Magyarország területére érvényesnek tartotta primási jogkörét, beleértve a román egyházat is.²⁷ Annak ellenére, hogy konfliktus esetén a román görögkatolikus egyház a magyar kormánnyal szemben mindig Bécsben keresett menedéket, a királyi ház az 1850-es évek közepétől egyre közbösböbbé vált iránta. Ehhez hozzájárult az állam-egyház szétválasztásának folyamata, akárcsak a később megkötött kiegyezés.²⁸

Az 1870-es évektől kezdődően több ún. nemzeti zsinatot hívtak össze, ahol kidolgozták az egyház belső működési szabályzatát: az elsőt 1872-ben, az utolsót 1900-ban. Először az 1873-as zsinaton vettek részt nagyobb számban laikus hívek, ami radikálisan eltér a római katolikus egyház szervezetétől. A magyar kormányzat tiltakozott, arra hivatkozva, hogy ezáltal nő a különbség a görög és latin egyházrész között.²⁹ A Vati-

23 Matei Iuliu (Máté Gyula) vetési, majd nyírábrányi parókus, akit ugyan Radu nagyváradai püspök szentelt pappá, de korábban nem parókusként tevékenykedett, illetve Gönczy Antal parókus.

24 Máté János nagykárolyi, illetve Szilágyi Pál nyíraczádi, majd józsefházi parókus.

25 DEÁK Ágnes: *Egyházpolitika és nemzetiségpolitika összefonódása az 1850-es években Magyarországon*. In *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918*. Szerk. SARNYAI Csaba Máté, Budapest, 2001. 92.

26 A bulla kihirdetését a pápa ahhoz kötötte, hogy az esztergomi érsek mondjon le a román görögkatolikus mitropólia feletti joghatóságáról, a püspökségek pedig fogadják el, hogy egyházközségeket fognak tőlük elcsatolni. PIRIGYI István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. Nyíregyháza, 1990. 36.

27 A fogarasi püspökség érseki rangra emelését megelőzően IX. Pius pápa valóban nyilatkozatot kért az esztergomi érsektől, amelyben lemond az érsekség fölötti joghatóságáról, amit az meg is adott. A magyar fél ezt úgy értelmezte, hogy a pápa kérése csak a metropolitai s nem a primási jogkörre vonatkozik. Gergely Jenő: *Az erdélyi görög katolikus román egyház*. *Regio*, 1991. 3. sz. 110.

28 Az első törést az 1855-ben megkötött konkordátum jelentette. A román fél kifogásolta, hogy nem vette figyelembe a román egyház sajátosságait, elsősorban a házasságok tekintetében. BOCSAN, Nicolae-SIMA, Ana Victoria: *Statul Austriac și bisericile românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea* [Az Osztrák állam és az erdélyi román egyházak a 19. század közepén]. In *Österreichische-Siebenbürgische Kulturbeiträge: Ein Sammelband der Österreich-Bibliothek*. Coord: Rudolf GRAF-Lenke VARGA-Lukas Marcel VOSICKY. Cluj-Napoca, 2005. 150.

29 BOCSAN, Nicolae: *Biserica română unită și congresul autonomiei catolice din Ungaria 1869–1871*. [A román görög katolikus egyház és a katolikus autonómia kongresszus 1869–1871]. In *Ideje az emlékezésnek. Liber amicorum: A 60 éves Marton József köszöntése*. Szerk. NÓDA Mózes-ZAMFIR Korinna-Dió Dávid-BODÓ Márta, Budapest–Kolozsvár, 2000. 198.

kán azonban elfogadta a zsinati döntéseket, amit a román egyház úgy értelmezett, hogy Róma is szentesítette teljes különállását. Az önállóságot nyert egyház még inkább a nemzeti célok szolgálatába állt és a 19. század második felében a román nemzeti mozgalom legfőbb zászlóvivője lett.³⁰ Annak ellenére, hogy a nemzeti mozgalomban a papok végig vezető szerepet játszottak, és számuk is folyamatosan nőtt, az értelmiségen belüli arányuk és befolyásuk egyre csökkent.

A dualizmus időszakának végére az állam és nemzetiségi egyházak viszonyában feszültség állt be. Ennek egyik oka, hogy az 1870-es évek közepétől egy új generáció jelenik meg a magyar politikai életben, amely egyrészt elégedetlen az asszimilációs eredményekkel, másrészt az állam legfőbb céljának az egységes magyar nemzetállam megteremtését tűzi ki. Ennek érdekében a hangsúlyt nem a nemzetiségek támogatásában, hanem a magyarság védelmében jelöli meg.³¹ Az állam igyekezett befolyását latba vetni a román püspökök kiválasztásakor azzal a céllal, hogy nemzetiségi szempontból mérsékelt ember kerüljön a székre.³²

A román görögkatolikus egyház esetében a fent vázolt változást jól tükrözi, hogy míg az 1830-as években Ioan Lemeni püspök idején a társalgási nyelv a magyar volt – Bob püspök temetésén magyarul mondta a prédikációt –, a 20. század elejére Demetriu Radu püspök idején már a szélsőséges nacionalista szemlélet vált uralkodóvá, és csak olyan fiatalot vettek fel a teológiára, aki románként vallotta magát.³³ A papok nemzeti mozgalomban játszott vezető szerepe miatt II. Leó pápa meg is intette a balázsfalvi érseket, azonban ennek nem lett következménye.³⁴ A feszültség másik oka a kibontakozó asszimilációban keresendő, amelynek egyik eredménye a hajdúdorogi püspökség felállításása.

A román görögkatolikus egyházzsón önmeghatározása, magáról alkotott képe elsősorban a dualizmus időszakában zajló ún. katolikus autonómia viták kapcsán ragadható meg. Az 1868-tól meginduló tanácskozásokra – a magyar közfelfogásnak megfelelően – a görögkatolikus egyházak is meghívót kaptak. Míg a rutén püspökségek természetesnek vették a részvételt, a román egyház hevesen tiltakozott. Általános vélekedése az volt, hogy csak dogmatikai kérdésekben kapcsolódik a magyar római katolikus egyházhoz, amúgy az egyházi autonómia teljes szabadságot biztosít számára. A balázsfalvi érsekség határozottan elutasította és a küldöttválasztást sem írta ki, az alárendelt püspökségek – elsősorban a nagyváradi és szamosújvári – megtartották és egyes gyűlésekre küldötteket is menesztettek, habár ezek nem vettek részt aktívan a tanácskozásokon.³⁵ Az autonómia

30 Sokak szerint az egyházi autonómia keretei között működött testületekben vált a román nemzetiség nemzeté, s identitásának szerves része lett, hogy szimbiozisban él nemzetinek tekintett egyházával/egyházai-
val. *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. Szerk. GERGELY Jenő. Budapest, 2005. 190.

31 A korabeli kisebbségi politikával is foglalkozó politikusok közül Bekics Gusztáv volt az egyik legmeghatározóbb, aki a nemzetiségi törvény módosítása mellett javasolta a nemzetiségi középiskolák megszüntetését, a hitbizományok nemzetiségi vidékre való telepítését. CIEGER András: *A hatalomra jutott liberalizmus és az állam a dualizmus első felének magyar politikai gondolkodásában*. Századvég, 2001, Tavasz. 115.

32 SIMA, Ana Victoria: *Biserică și stat în monarhia dunăreană (în a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*. *Cadru juridic, prevederi și consecințe*. [Egyház és állam a dunai monarchiában a 19. század második felében. A jogi keret, előírások és ezek következményei]. Studia Universitatis Babeș-Bolyai. *Historia*. 2010. 2. sz. 69.

33 Mindezek hatására az 1900-as népszámlálás idején egyetlen pap sem merte magát magyarnak vallani. PIRIGYI: *A magyarországi görög katolikusok...* i. m. 49.

34 *Uo.* 40.

35 A konfliktus konzervatívok és liberálisok, a nemzeti mozgalomban elkötelezettek és a passzivitást szorgalmazók ellentétéként is felfogható. BOCȘAN Nicolae: *Imaginea bisericii romano-catolice la români*

kapcsán kibontakozó vita kiváló alkalmat biztosított a román görögkatolikus egyháznak, hogy kihangsúlyozza különállását és nemzeti jellegét. Ez szöges ellentétben állt a hagyományos magyar közjogi felfogással és a görögkatolikus egyház identitásának legfőbb alapja volt: egyszerre határozta meg magát a római katolikusokkal, ortodoxokkal és a Vatikánnal szemben is. A római katolikusokkal szemben nemzeti jellegét hangsúlyozta, célja a nemzeti kultúra és eszme terjesztése volt.³⁶ Ez természetesen nem jelentette azt, hogy vallási kérdésekben ne tudott volna együttműködni a római katolikusokkal.³⁷ Ha érdekei úgy kívánták, folyamatosan hangsúlyozta, hogy a két egyház között több az ellentét, mint a hasonlóság, sőt egyesek ellenségnek tekintették a római katolikusokat.³⁸ A román görögkatolikus egyház tehát elsősorban nemzeti (román), másodsorban görög (keleti jellegű) egyházként határozta meg magát, a katolikus jelleg csak harmadlagos szerepet játszott.³⁹ Azt is mondhatjuk, hogy ha választásra került sor, a nemzeti mozgalomban aktívan részt vevő, politizáló román parókusok inkább a nemzeti célkitűzéseket választották az egyházzal szemben.⁴⁰

A fent elmondottak érvényesek a Hajdúdoroghoz átcsatolt román parókusok egy csoportjára is. Az átcsatolással szembeni ellenállást is a nemzeti mozgalom egyik fejezetének tartották, a korábbiakhoz hasonlóan ugyanúgy a magyar kormányzat asszimilációs politikájával álltak szemben, csak ez „egyházi köntösben jelentkezett.” A helyzet természetesen az érintett parókusok számára is új volt, korábban az egyház és a püspökök voltak legfőbb támaszaik és irányítói, most pedig egyházi előljárójukkal is szembe kerültek. Az 1912-es ellenállásban részt vevő parókusok korábban is aktívan részt vettek a román nemzeti mozgalomban, egyesek a hatóságokkal is összetűzésbe kerültek. Forrásadottságok miatt csak a Szatmár vármegyeieket vizsgáltuk. A sematizmusok alapján a román püspökséghez tartozó 27 érintett egyházközségben 1909–1919 között összesen 33 parókus tevékenykedett. Közülük 17 (51%) tekinthető aktívnek a nemzeti mozgalomban.⁴¹ Ezek többsége részt vett a 20. század elején a vármegyében is megalakuló Román

greco-catolici. (Congresul autonomiei bisericii catolice din Ungaria) [A román görögkatolikusok képe a római katolikusokról. A magyarországi katolikus autonómia kongresszusok]. Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia. 1996. 1–2. 57–59.

- 36 MÁRZA, Daniela: *Identitate și alteritate: românii greco-catolici despre ei înșiși, în revista Unirea (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)* [Identitás és másság: a román görögkatolikusok önképe az Unirea újságban – 19. század vége – 20. század eleje]. In *Identitate și alteritate* 3. Studii de istorie politică și culturală. Omagiu profesorului Liviu Maior [Identitás és másság 3. Politika- és kultúrtörténeti tanulmányok. Liviu Maior egyetemi tanár tiszteletére]. Coord. BOCȘAN, Nicolae–MITU, Sorin–NICOARĂ, Toader. Cluj Napoca, 2002. 71.
- 37 Pl. 1894-ben a polgári anyakönyv bevezetése ellen együtt tiltakoztak a római katolikusokkal.
- 38 A katolikus autonómia előkészítésére szervezett kongresszusok küldötteinak kiválasztásakor a kolozsvári görögkatolikus esperes kijelentette, hogy nem látja, mi közös lehetne a két egyház között. BOCȘAN: *Imaginea bisericii romano-catolice...* i. m. 54.
- 39 Mindezt az 1850-es években a bécsi udvar által a Vatikánnak címzett levélben úgy fogalmazták meg, hogy a román görögkatolikus papok többségét nem érdekli a katolicizmus, csak a nemzeti jelleg. Gyárfás Elemér a két világháború között úgy nyilatkozott, hogy az uniót gazdasági és politikai indokok határozták meg, emiatt bármikor felbontható, amennyiben a gazdasági és politikai érdekek úgy kívánják. GYÁRFÁS: *A román görög katolikusok...* i. m. 363.
- 40 A kettő nem zárja ki egymást. Az, hogy egy pap aktívan részt vett a nemzeti mozgalomban, nem jelenti azt, hogy ne lett volna jó parókus, vagy hívei ne fogadták volna el. Kisebbségi társadalomban az elit szűk köre miatt a szerepek sok esetben összecsúsznak. Mindez természetesen nem jelent felmentést a törvényellenes, fegyelmi vétségekkel szemben.
- 41 Csak a publikált dokumentumokban szereplő neveket vettük alapul, nem végeztünk külön kutatást. A névsor tovább bővíthető. Forrásként az alábbi kiadványt használtuk: *Lupta românilor din județul Satu Mare*

Nemzeti Párt helyi tagozataiban, akárcsak az 1918 őszén létrejövő Román Nemzeti Tanácsban. Az, hogy a parókusok részt vettek a nemzeti mozgalomban, önmagában még nem jelenti azt, hogy irredenták is voltak, vagy hogy illojálissá váltak a felsőbb egyházi vezetéssel szemben. 1916-ban a román hadüzenetet követően a szatmári románok nevében Marchis adott ki egy hűségnyilatkozatot.⁴² Azonban mivel a hajdúdorogi püspökségre mint politikai eszközre tekintettek, ez fokozta ellenállásukat és illojalitásukat. Kérdés, hogy Miklósy püspök mint korábbi sátoraljaújhelyi parókus mennyire volt informált a papok politikai aktivitásáról, és püspökké történt kinevezését követően mennyire mérte fel a helyzetet. Meglátásunk szerint amennyiben Miklósy elmozdítja ezen parókusokat, esetleg eléri távozásukat, elejét vehette volna az 1918-as mozgalomnak. Ezzel viszont tovább szította volna az ellentéteket az átsatolt hívekkel, és fokozta volna a vélekedést Hajdúdorog politikai vonatkozásait tekintve. Mindez természetesen nem akadályozta volna meg a püspökség szétszakadását, mivel a határmegvonásról a békeszerződés döntött. Nem rendelkezünk információkkal Miklósy magatartásáról, feltehetően a revízió elmaradásával abban hitt, hogy a kedélyek megnyugszanak, a papok és hívek elfogadják az új helyzetet.⁴³

Információink szerint Miklósy püspök nem kezdeményezte a dualizmus időszakában a nemzetiségi papokkal szemben bevett leggyakoribb módszert, a kongrua megvonást sem. A rendszeres állami támogatást 1894-ben szabályozta a kormány: a gimnáziumi érettségivel és teológiai végzettséggel rendelkező papok fizetését 1600, az érettségivel nem rendelkező papokét 800 koronára egészítette ki az állam.⁴⁴ A törvény 7. cikkelye a kongruát a pap magatartásához kötötte: ha bíróság jogerősen elítélte, vagy államellenes magatartást tanúsított, a VKM-nek joga volt azt megvonni.⁴⁵ A törvény cikkelye eszközzé vált a kormány kezében, ezzel igyekezett fegyelmezni és a nemzeti mozgalomtól távol tartani a papokat. A görögkatolikus egyházra a törvényt 1908-ban terjesztették ki.⁴⁶

pentru fãurirea statului național unitar român. Documente 1848–1918 [A Szatmár megyei románoknak az egységes román nemzetállam megteremtése érdekében folytatott harca 1848–1918. Dokumentumok]. Coord. CIUBOTĂ Viorel–DULGĂU Bujor–Radosav Doru–Vasil–Marinescu SERGIU, București, 1989.

- 42 Szatmármegyei románok hűségnyilatkozata a király és a magyar haza mellett. 1916. szeptember 18. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 831–834. Hasonló hűségnyilatkozatok jelentek meg ezekben a napokban a románok által lakott területeken, ez egyféle elvárás is volt a kormányzat részéről. Az, hogy Szatmár esetében miért Marchis vállalta annak kimondását, nem világos. Marchis magatartásával párhuzamba állítható Vaida-Voevod parlamenti képviselő esete, 1916-ban a parlamentben ő olvasta fel a hűségnyilatkozatot, ahogy 1918 októberében is ő jelentette be a román lakosság elszakadását.
- 43 Mint említettük, Miklósy püspök nem szorgalmazta Mureșan szigorú megbüntetését. Az 1913-as bombamerénylet követően felizzó románellenes hangulat kapcsán is mérséklően lépett fel, kijelentve, hogy egyesek cselekedeteiért nem lehet egy fajt elítélni. „... minden utamat...” i. m. 47.
- 44 *Az 1898. évi XIV. Törvény cikk a lelkeszi jövedelem kiegészítéséről.* <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6710> (Letöltve: 2017. március 23.) A kiegészítés függött a pap jövedelmétől, amelybe beszámították a föld, különböző bérletek és iparüzésből származó jövedelmek mellett az egyházi szolgáltatásokért járó juttatásokat is (stóla).
- 45 Az államellenes magatartást az 1893:XXVI tc. 13. paragrafusa alapján határozta meg: „Államellenes iránynak tekintendő különösen minden cselekmény, mely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása vagy területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen irányul – történt legyen az akár tanhelyiségben, akár azon kívül vagy más állam területén, élő szóval, írásban vagy nyomtatvány, képes ábrázolat, tankönyvek vagy egyéb taneszközök által.” *Az 1893. évi XXVI. törvény cikk a községi, valamint a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről.* <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6509> (Letöltve: 2017. március 23.)
- 46 BUCUR, Ioan-Marius: *Din istoria bisericii greco-catolice române 1918–1953* [A román görögkatolikus egyház történetéből 1918–1953]. Cluj Napoca, 2003. 36.

A VKM mozgásterének bővítése érdekében 1894-ben rendeletben függesztették fel az addigi szokást, amely szerint az állami támogatást a balázsfalvi konzisztórium osztotta szét. A hivatalos indoklás szerint a felfüggesztés oka a papok elégedetlensége volt. A valóságban erre amiatt került sor, mivel a megbízhatatlan papokat, akik a nemzeti mozgalomban exponáltak magukat, a VKM nem tudta „megbüntetni”, hiszen az érsekségen keresztül továbbra is hozzájutottak a kongruához.⁴⁷ A törvény bevezetésével a balázsfalvi érsekség csak a papok listáját terjeszthette fel, a kongruát a VKM ítélte meg a helyi közigazgatás véleményének kikérésével. A kongrua folyósítását a minisztérium intézte, nemzetiségi kérdésekben helyi szinten a főispán volt döntő befolyással, azonban az érintett püspököknek is befolyása volt, kezdeményezhette, vagy mentesíthette az érintett papokat a „büntetés” alól. Információink szerint Mureșan mellett Mihai Ciurdariu szamosdobi parókustól vonták meg a kongruát.⁴⁸

Az 1918. októberi budapesti és országos események hatására október 25-én alakult meg Szatmárnémetiben a helyi Magyar Nemzeti Tanács. Az ezt követő napokban minden fontosabb testület és szervezet csatlakozott hozzá. A nagy támogatottság miatt 1918. november 7-én Miklósy püspök is jelezte csatlakozását és támogatását.⁴⁹ Két hét késéssel, november közepén a helyi román elit is szervezkedésbe kezdett. 1918. november 12-én Nagybányán jött létre a megyei Román Nemzeti tanács, majd egy nappal később Szatmárnémetiben is megalakult a helyi tanács. A nagygyűlésen több beszéd is elhangzott, majd látszólag spontánul két vidéki hívő, Vasile Șuta szatmárzsadányi és Mihai Getină szamosdobi lakos kérte a nagyváradi és szamosújvári püspökségektől (szerintük) erőszakkal és jogtalanul elcsatolt egyházközségek visszacsatolását.⁵⁰ Mindez egy előre egyeztetett forgatókönyv alapján zajlott, s az esemény mögött a helyi román papok s értelmiségiek álltak. Ők azonban tisztában voltak azzal, hogy a lépés kánonellenes, és nem merték nyíltan vállalni felvetését. Így a gyűlés határozata szerint az elszakadás felvetése a hívek kérésére, a wilsoni elvek alapján történt. A gyűlésen emellett kérték három,⁵¹ Miklósy püspök által kinevezett parókus elmozdítását azzal az indokkal, hogy

47 A görögkatolikus egyházat nem lepte meg a kormány lépése, mivel a román ortodox egyház esetében már 1875-ben visszavonták az államsegély közvetlen szétosztását, az egyházat és papjait már akkortól megbízhatatlanként kezelték. COVACI, Diana: *„Ius supremii patronatus.” și relația bisericii greco-catolice române cu ministerul de culte de la Budapesta (sfârșitul secolului al XIX – începutul secolului al XX)* [Ius supremii patronatus és a román görögkatolikus egyház kapcsolata a budapesti Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal a 19. század végén – 20. század elején]. In *Specific românesc și confluente central-europene: profesorului Teodor Pavel la împlinirea vârstei de 70 de ani* [Román sajátosságok és a közép-európai összefonódások: a 70 éves Teodor Pavel egyetemi tanár tiszteletére]. Coord. Ioan CĂRJA–Ana SIMA, Cluj Napoca, 2012. 264.

48 Náray-Szabó Sándor vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkár magánlevele Lukács László miniszterelnökhöz a szatmári görögkatolikus papok tiltakozásáról. 1913. január 24. In *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. III. kötet...* i. m. 298–299. Viorel Ciubotă szerint emellett Alexa Pop szaniszlói és Ioan Mihalca szatmárzsadányi parókustól is megvonták a kongruát. Szerinte Popot el is bocsátották állásából, ez azonban nem igaz. CIUBOTĂ, Viorel: *Vicariatul național român din Carei* [A nagykárolyi román nemzeti vikariátus]. Satu Mare, 1991. 13.

49 Az egyházközségek elszakadására vonatkozó információk az alábbi kiadványból származnak: CIUBOTĂ, Viorel: *Vicariatul național român din Carei*. Csak abban az esetben jelezzük a forrást, amennyiben eltér ettől.

50 Jegyzőkönyv a szatmárnémeti Román Nemzeti Tanács alakuló üléséről. 1918. november 13. In *Lupta românilor...* i. m. 468–470.

51 A három parókus: Gönczy Pál szatmárnémeti román egyházközségi, Ulicsák Béla érkörtvélyesi és Kozma János petei pap. Gönczy és Ulicsák korábban munkácsi kispap volt, Kozmát pedig Miklósy szentelte pappá.

az érintettek magyar nemzetiségűek, míg a hívek románok. A gyűlés határozatának végrehajtásával Romulus Marchiș főesperest bízták meg. Marchiș érezte lépésük radikális voltát, próbálta az eseményeket jogi keretben tartani, ezért november 16-án levelet írt Miklósy püspöknek, beszámolva a gyűlésről.⁵² Jelezte, hogy tiltakozása ellenére a résztvevők körében oly nagy volt az elégedetlenség a püspökséggel szemben, hogy nem tudta megakadályozni az elszakadás kimondását.⁵³ Kérte, hogy mondjon le 46 nagyváradi és szamosújvári egyházközség fölötti joghatóságáról.⁵⁴ Ugyanakkor tudatta, hogy november 18-ára újabb Nagygyűlés van összehívva, amennyiben azonban Miklósy püspök teljesíti kérésüket, őt vikáriussá nevezi ki, s megbízza az egyházközségek adminisztrálásával, akkor megakadályozza, hogy kimondják a püspökségtől való elszakadást. Miklósy püspök sem ekkor, sem a későbbiekben nem reagált Marchiș leveleire. Tisztában volt a mozgalom kánonellenes jellegével, nem vett róla tudomást, és úgy tett, mintha semmi sem történt volna, az egyházközségeket továbbra is a püspökség részének tekintette, s rendszeresen megküldte számukra körleveleit. Marchișnak és paptársainak kapóra jött Miklósy magatartása, így az 1918. november 18-iki nagykárolyi gyűlésen (ahol ugyancsak egy hívő vetette fel Hajdúdorog kérdését) hivatalosan is kimondták az egyházközségek elszakadását és a vikariátusság megalakulását. Ennek élére Marchișt választották meg.⁵⁵ Saját felfogásuk szerint a vikariátusság a Vatikán közvetlen alárendeltségében addig fog működni, amíg hivatalosan is vissza nem csatolják egyházközségeit korábbi püspökségeikhez.⁵⁶ November hátralévő napjaiban Marchiș minden érintett félnek – a román püspököknek, a bécsi nunciának, a Vatikánnak, a magyar kormánynak, valamint a Román Nemzeti Tanácsnak – levelet, memorandumot írt, beszámolva az eseményekről és kérve a vikariátusság elismerését. Az egyházi felsőbb hatóságokhoz írt leveleiben Marchiș mindig főesperesnek titulálja magát, világi hatóságok, illetve paptársai felé pedig vikáriusnak. Ez is jelzi, hogy tisztában volt lépése kánonellenes voltával, s létrehozott intézményére elsősorban mint politikai aktorra tekintett.⁵⁷ Amiatt tartotta elfogadhatónak, mivel a hajdúdorogi püspökséget is ilyen szervezetnek tekintette, felfogása szerint egy politikai aktusra politikai aktussal kell válaszolni. Nincs információnk arról, hogy lépése előtt egyeztetett-e a román püspökökkel, a balázsfalvi érsekkel (feltehetőleg nem), lépése azonban őket is nehéz helyzetbe hozta. A román görögkatolikus egyházrész Marchiș kérése ellenére sosem ismerte el hivatalosan a vikariátusság létrejöttét, a püspökök nehéz helyzetét jelzi, hogy 1918. december 6-iki levelükben, amelyben hivatalosan tájékoztatták a Vatikánt létrejöttéről, „könyörületességet” kértek Marchiș cselekedetei-

52 Ennek ellenére Marchiș a levelet mint püspöki helynök írta alá.

53 Szerinte: „A népnek ezen határozata oly elementáris erővel tört ki, hogy nincs semmi hatalom, mely ennek végrehajtását meggátolni képes volna.” Romulus Marchiș főesperes levele Miklósy püspökhöz a szatmári helyzetről. 1918. november 16. In CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 73–75. A gyűlésről fennmaradt jegyzőkönyv szerint senki sem szólalt fel az elszakadás ellen.

54 A korszakban végig 46 egyházközségről beszéltek, 1919-ben a bécsi nunciás is ennyi egyházközség elszakadását mondta ki. Az alapító bullában azonban 48 egyházközséget csatoltak át a két román püspökséghez. A magyarázat az, hogy a nagylétei és nagyváradi egyházközségeket „rutén” egyházközségeknek tartották, így azok visszacsatolását nem is szorgalmazták.

55 A helyzet bonyolultságát jelzi, hogy a gyűlésen megalakuló Nagykarolyi járási Román Nemzeti Tanács élére is őt választották meg.

56 Nagykarolyi lap beszámolója a helyi románok által 1918. november 18-án tartott nagygyűlésről. 1919. november 23. In *Lupta românilor...* i. m. 477–479.

57 Mind a korszakban, mind napjainkban a román történetírás elsősorban politikai s nem egyházi testületként tekint a vikariátusságra, ezt V. Ciubotă és C. Cârja is hangsúlyozza.

re.⁵⁸ A román világi hatóságok kezdetben üdvözölték, majd 1919. január 2-án az időközben létrejövő Kormányzótanács hivatalosan is elismerte a vikariátusságot. Alárendelt szervként kezelte, és arra utasította, hogy a jövőben minden egyházi és iskolai ügyben csak a Kormányzótanáccsal egyeztetve lépjen.⁵⁹

A vikariátusság hivatalos megalakulását követően Marchiş vikáriusként kezdett viselkedni, körlevelet adott ki,⁶⁰ tanítókat, parókusokat⁶¹ mozdított el, felmentést adott házasság vagy börtön betartása alól. A két novemberi nagygyűlésen Marchişon kívül 13 Szatmár megyei parókus vett részt, akik ott helyben kinyilvánították elszakadásukat a hajdúdorogi püspökségtől és csatlakozásukat a vikariátussághoz. 1918 novemberére és 1919 januárja között a Szatmár és Bihar megyei egyházközségek sorra jelentették be csatlakozásukat. A püspökségtől elszakadó egyházközségek számáról nincsenek pontos adatok, V. Ciubotă 32-re teszi, azonban nem világos, hogy milyen források alapján jutott erre az eredményre. Az általunk használt publikált forrásokban 22 egyházközségből maradt fenn csatlakozási nyilatkozat, hét Bihar, a többi Szatmár megyéből. Három egyházközségből maradt fenn tiltakozó nyilatkozat arról, hogy nem kívánnak elszakadni Hajdúdorogtól, ezek az érkörtvélyesi, nagykárolyi és szatmárnémeti egyházközségek.⁶² Ezek közül kettő olyan település, ahová Miklósy püspök új parókuszt nevezett ki, azonban a hívek mindkét esetben ragaszkodtak papjukhoz. A legfurcsább helyzet a nagykárolyi román egyházközségben – Marchiş saját egyházközségében – alakult ki, ahol a hívek „fellázadtak” saját parókusuk ellen, és életveszélyesen megfenyegették. A nyugalom helyreállítása érdekében gyűlést hívott össze, ahol kompromisszumos megoldásként a békeszerződés aláírásáig az ünnepeket megölték mind a régi, mind az új naptár szerint.⁶³ Politikai értelemben a szatmárnémeti román egyházközségben alakult ki felemás helyzet, ahol a hívek kitartottak volna a püspökség mellett, azonban a megyeközpont politikai fontossága miatt

58 CĂRJA: *Biserica și politică...* i. m. 250–251. A levélben igyekeztek kompromisszumos javaslattal enyhíteni a helyzetet, érvékként hozták fel, hogy a revízió megvalósulása esetén az egyházközségeket amúgy is visszacsatolták volna. Nem kérték a vikariátusság elismerését, hanem Radu nagyváradi püspök az egyházközségek élére történő apostoli kormányzóvá való kinevezését javasolták.

59 Vasile Goldiş, a Kormányzótanács kultúrával megbízott vezetőjének levele Romulus Marchişhoz a vikariátusság hivatalos elismeréséről. 1919. január 2. In CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 116–117.

60 A körlevélben a hajdúdorogi püspökségtől elszakadt román nemzeti vikariátusságnak cími intézményét, románul „vicariatul național român dezbinat de către dieceza Hajdúdorog.” Romulus Marchiş körlevele az egyházközségekhez a vikariátusság megalakulásáról. 1918. november 23. In CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 89–92.

61 Az amaci parókus, Székely János ellen a helyi hívek tettek panaszt Marchişnál, kérve leváltását. Az ügyben a helyi román politikai elit is sürgette. Amikor Marchiş a nagyváradi püspökhöz fordult az ügyben, az tovább küldte a bécsi nunciushoz, jelezvén, hogy neki nincs joghatósága az egyházközség fölött. Marchiş, engedve a helyi nyomásnak, elmozdította Székelyt. Romul Marchiş főesperes levele Székely János amaci parókushoz. 1918. december 22. In *Lupta românilor...* i. m. 504–505.

62 Tengely Adrienn szerint hét egyházközség tiltakozott az elszakítás ellen, az általunk említett három mellett a nyíradonyi, nyirábrányi, nyiracsádi és penészleki egyházközségek. TENGYELY Adrienn: *A magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger, 2011. 439. További kutatást érdemel Penészlek esete, mivel az korábban a munkácsi püspökséghez tartozott, akárcsak Nyíradony esete, mivel a publikált források alapján az egyházközség kimondta csatlakozását a vikariátussághoz. Jegyzőkönyv a nyíradonyi egyházközség gyűléséről. 1919. január 16. In *Lupta românilor...* i. m. 513–514.

63 A hajdúdorogi püspökséghez való csatlakozás egyben az új, Julián naptárra való áttérést is jelentette. Az elszakadási mozgalom szorosan kapcsolódott a naptárreformhoz is. A hívek nem fogadták el, s kérték a visszatérést a régi naptárhoz. A nagykárolyi hívek ragaszkodása az új naptárhoz szimbolikus jelentőségű, a Hajdúdorog melletti kiállás jelképe is. Romulus Marchiş főesperes levele a megyei Román Nemzeti Tanácshoz a nagykárolyi helyzetről. 1918. december 12. In *Lupta românilor...* i. m. 498–499.

elfogadhatatlannak tűnt egy ilyen határozat. Az egyházközségben az első gyűlést 1918. november 17-én tartották. Bírálták a RNT november 13-i gyűlését, ahol szerintük politikai kérdésekben is állást foglaltak, miközben ezen ügyek a békekonferenciára tartoznak. Kifogást emeltek, amiért a gyűlésen az egyházközség megkérdése nélkül döntöttek annak elszakadásáról, ők ezt csak abban az esetben fogadják el, amennyiben a békekonferencia így dönt, de mindenképpen ragaszkodnak újonnan kinevezett papjukhoz, Gönczy Pálhoz.⁶⁴ A hezitáló határozat láttán a RNT szatmárnémeti vezetője személyesen kereste fel az egyházközséget, határozott állásfoglalásra és a november 13-i határozat végrehajtására szólítva fel. Az egyházközség ezúttal is hátrított, újabb gyűlés összehívását ígérte.⁶⁵

Forrásadottságok miatt az elszakadáshoz csatlakozó egyházközségek közül csak a Szatmár megyei településeket veszem górcső alá. A bizonyítottan csatlakozott 16 egyházközség közül 9–9 került ki a román többségű vagy vegyes, illetve azon egyházközségek közül, ahol a helyi parókus aktívan részt vett a román nemzeti mozgalomban. A három szempont között azonban nincs nagy átfedés, csak három olyan egyházközség van, amelyek mindhárom kategóriában szerepel. Ezen gondolatkísérlet alapján megállapítható, hogy nem a hívek nemzetisége, hanem a parókus személyisége volt a döntő abban, hogy az egyházközség részt vett-e a nemzeti mozgalomban. A Hajdúdorogtól való elszakadás melletti döntésben azonban más szempontok is szerepet játszhattak. A jobb érthetőség kedvéért táblázatos formában közöljük az érintett települések listáját.

Vegyes és román többségű egyházközségek	Egyházközségek, ahol kimutatható, hogy a parókus aktívan részt vett a román nemzeti mozgalomban	Egyházközségek, ahonnan fennmaradt a csatlakozási nyilatkozat
Amac	Amac	Csegöld
Csengerbagos	Batizvasvári	Csengerbagos
Érdengeleg	Csegöld	Csengerújfalú
Érendréd	Csengerbagos	Érendréd
Józsefháza	Érdengeleg	Kismajtény
Kismajtény	Kisszokond	Nagykároly
Mezőterem	Nagykároly	Nagykolcs
Nagykolcs	Nagykolcs	Nagyléta rom
Piskolt	Piskolt	Pete
Portelek	Portelek	Reszege
Reszege	Reszege	Szamosdob
Szamosdob	Szamosdob	Szaniszló
Szaniszló	Szaniszló	Szatmárnémeti rom
Szatmárudvari	Szatmárzsadány	Szatmárudvari
Szatmárzsadány	Vetés	Szatmárzsadány
Vezend		Vetés

64 Kivonat a Szatmár részi görögkatolikus egyházközség gyűlésének jegyzőkönyvéből. 1918. november 17. In Ciubotă: *Vicariatul național...* i. m. 76–79.

65 Szatmár részi görögkatolikus egyházközség levele a helyi Román Nemzeti Tanácshoz. 1918. november 22. In Ciubotă: *Vicariatul național...* i. m. 86–87.

Ha Miklósy püspök passzivitást is mutatott az események alatt, a magyar kormányzat Persián Ádám katolikus ügyi kormánybiztos révén igyekezett menteni a helyzetet, s több alkalommal is tárgyalásokat kezdeményezett Marchişsal. Ezen tárgyalások jobban megvilágítják Miklósy püspök magatartását is. A tárgyalások során Persián igyekezett képviselni a magyar, illetve a hajdúdorogi püspökség érdekeit, ugyanakkor épp az elszakadási törekvések miatt kompromisszumkésznek is kellett mutatkoznia a románok felé. Azt is el akarták kerülni, hogy adminisztratív eszközökkel lépjenek fel a román papokkal szemben. Persián kormánybiztos november 28-án táviratban tárgyalni hívta Marchişt. Helyszíneként a semleges Debrecent jelölte meg, időpontként pedig december 1-jét. Az időpont kiválasztása szerencsétlen volt, mivel hetekkel korábban erre a napra hirdették meg a nagygyűlést Gyulafehérvárra, s tudható volt, hogy Marchiş azon részt fog venni.⁶⁶ Ennek ellenére a találkozót megtartották, Persián kormánybiztos és Miklósy püspök megállapodtak egy bizottság létrehozásában, amely végigjárja az egyházközségeket, felméri elszakadási szándékukat, majd a békeszerződés aláírásáig azok adminisztrálására helynököt neveznek ki.⁶⁷ A megállapodás jól mutatja Miklósy püspök kompromisszumkésztségét. Felmérve, hogy a jelen helyzetben nem tudja visszatartani az elszakadni vágyó egyházközségeket, fő célja a törvénytelen állapot, s ezáltal Marchiş ténykedésének felszámolása volt. December 4-én Persián kormánybiztos ismét levéllel fordult Marchişhoz, ezúttal Budapestre hívta tárgyalásra, a gyulafehérvári nagygyűlés után azonban a főesperes már a megalakult Nagy-Románia részének tekintette alaku- latát, így csak a központi Román Nemzeti Tanács egy tagjának kíséretében lett volna hajlandó a tárgyalásra.⁶⁸ Utolsó kísérletként 1919. január 21-én Persián kormánybiztos – minden korábbi ürügyet elhárítandó – hajlandónak mutatkozott személyesen leutazni Nagykárolyba, ahol képviselve lett volna a hajdúdorogi püspök mellett az esztergomi érsek, akárcsak az érintett vármegyék főispánjai.⁶⁹ Annak ellenére, hogy több egyházközség is jelezte, hogy hajlandó részt venni a nagykárolyi megbeszélésen (igaz, hogy csak annak érdekében, hogy kinyilvánítsák elszakadásukat), az ismét kudarcot vallott. Mindkét fél kihátrált. Persián amiatt, mivel az esztergomi érsek nem volt hajlandó képviselőt küldeni, s úgy érezte, egyedül maradt az ügy rendezésében, Marchiş számára pedig az időközben megalakult román Kormányzótanács tiltotta meg a részvételt.⁷⁰ Persián kormánybiztos próbálkozásai Jászi Oszkár nemzetiségügyi miniszter törekvéseivel vonható párhuzamba, aki ugyanúgy kudarcot vallott: a román nemzetiség képviselői közölték vele, hogy ők már a teljes elszakadásban gondolkoznak, így nincs tárgyalási alap.

A helyzetet végül a bécsi nuncius 1919. május 10-iki rendelete oldotta meg, amelyben elfogadta az egyházközségek elszakadását. Ideiglenes jelleggel Radu nagyváradi püspök (mint szentszéki delegátus) joghatósága alá helyezte, okként a hívek lelki szük-

66 Ciubotă egyenesen szándékosnak tartja az időpont kiválasztását, hogy ezáltal Marchişet tegyék felelőssé a kudarcért. Szerintünk inkább figyelmetlenség, érzéketlenség volt az ok.

67 TENGELY: *A magyar egyházak...* i. m. 437.

68 Marchiş emellett külön vagont és két román nemzetőrt kért biztonságá érdekében. Romulus Marchiş főesperes távirata Persián kormánybiztosnak a Budapestre tervezett megbeszélésekről. 1918. december 4. CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 101–102.

69 Az, hogy Persián fontosnak tartotta az érintett főispánok meghívását is, jól jelzi, hogy a kormányzat továbbra is nemzetiségi kérdésként kezelte az ügyet.

70 Nagykárolyban végül csak a hajdúdorogi püspök képviselője, Gönczy Pál, valamint a petei parókus jelent meg. TENGELY: *A magyar egyházak...* i. m. 438. Ciubotă forrás megjelölése nélkül 10-re teszi a megjelent parókusok számát.

ségleteiről való gondoskodást jelölte meg.⁷¹ A nuncius a rendeletben is jelezte, hogy a döntést a román püspökök kérésére hozta meg. Nem világos, hogy a püspököknek mivel sikerült meggyőzniük, feltehetően a hívek gondozása mellett a tömeges áttéréssel indokolhatták.⁷² Persián kormánybiztos – több más indok mellett – amiatt is nem akarta a Vatikán elé vinni az ügyet, mivel tudta, hogy a román félnek jobbak az alkupozíciói a Vatikánban, ami végeredményben be is igazolódott. A döntésről a nuncius hivatalosan nem értesítette sem a magyar kormányzatot, sem az esztergomi érseket,⁷³ Miklósy püspököt is csak két hónap késéssel. A nuncius ekkor fő érvként az egyházközségek jobb adminisztrálását hozta fel, arra hivatkozva, hogy a demarkációs vonal miatt azok nem tarthatják a kapcsolatot a püspökséggel.⁷⁴ A nuncius döntését követően 1919. júniusában Radu püspök személyesen látogatott el az érintett egyházközségekbe, s korabeli beszámolók szerint – Jaczkovics Mihály helynök 1913-as látogatásával ellentétben – a hívek nagy lelkesedéssel fogadták. 1919. június 19-én a Kormányzótanács feloszlatta a vikariátusságot, megköszönte Marchiş tevékenységét.⁷⁵ Habár nem befolyásolta érdemben az eseményeket, a történéseknek még van egy érdekes, máig tisztázatlan fejezete. Eszerint a bécsi nuncius döntését követő napokban a Nyíregyházára is bevonuló román hadsereg letartóztatta Miklósy püspököt, Debrecenbe hurcolta, és rávette, hogy írjon alá egy levelet, amelyben lemond az érintett egyházközségekről. E levél egy másolata fennmaradt a román levéltárban. A püspök – feltehetőleg fenyegetettsége tudatában – hangsúlyozta, hogy nem volt szerepe az egyházközségek kijelölésében, nem gyakorolt nyomást rájuk csatlakozásuk érdekében. Egyben jelezte, hogy lemond püspöki joghatóságáról az elszakadni kívánó egyházközségekben.⁷⁶

Annak ellenére, hogy a Székelyföld területe már 1918. november–december folyamán a román hadsereg megszállása alá került, míg a Szatmári rész csak 1919 áprilisában, elszakadási mozgalom a Székelyföldön csak a szatmári események hatására bon-

71 A bécsi nuncius indoklása szerint: „... hogy lelki javuknak minél alkalmasabban s hatályosabban gondját viselje.” A bécsi nuncius rendelete a 46 egyházközség elcsatolásáról. 1919. május 10. MNL OL, K 63 Külügyminisztérium politikai osztályának iratai (továbbiakban K 63), 298. csomó, 1934–1937, 34. tétel, 1996/1924. 99. f.

72 Ezen érvt Marchiş is használta a bécsi nunciushoz írt levelében. TENGELY: *A magyar egyházak...* i. m. 435. A román fél a Vatikánnal történő tárgyalásokkor végső érvként rendszeresen használta ezen fenyegetést.

73 Csernoch hercegprimás csak 1920 áprilisában értesült a döntésről. *Csernoch esztergomi érsek levele a Miniszterelnökséghez Hajdúdorog ügyében.* 1921. május. 10. MNL OL, K 63, 298. csomó, 1934–1937, 34. tétel, 2619/1930. 99.

74 Közölte azt is, hogy a székelyföldi külhelynökséggel is hasonlóan cselekedett, egyházközségeit ideiglenesen a balázsfalvi érseknek rendelte alá. *A bécsi nuncius levele Miklósy püspökhöz az egyházközségek átsatolásáról.* 1919. július 29. MNL OL, K 63, 298. csomó, 1934–1937, 34. tétel, 2619/1930. 96. f. A demarkációs vonalra való hivatkozás a döntés meghozatalakor nem állt fenn, mivel a román hadsereg offenzívája miatt az a Tisza vonalánál állt, túlhaladta Nyíregyházát, a püspöki székhelyt.

75 Vasile Goldiş, a Kormányzótanács szavaival élve „egy igazán fontos román ügyben.” Vasile Goldişnak a Kormányzótanács tagjának levele Romulus Marchişhoz a vikariátusság működésének beszüntetéséről. 1919. június 19. CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 160–161. Marchiş ezt követően még jobban bekapcsolódott a politikai életbe, 1920-ban parlamenti képviselőnek választották. Élete végéig megmaradt nagykarolyi parókusnak, 1920-at követően Radu püspök meghagyta főesperesi minőségében is. Marchiş ezzel elégedetlen volt, s kérte vikáriussá történő kinevezését. Kezdetben visszautasították, de visszamenőleg fel-emelték e tisztségnek megfelelő szintre, majd 1923-ban az új püspök, Ferentiu kinevezte vikáriussá is.

76 *A román hadsereg által Miklósy hajdúdorogi püspökkel aláíratott levél.* 1919. május 17. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe [Román Külügyminisztérium Levéltára], Bukarest, Fond 71/Transilvania [A Román Külügyminisztérium Erdélyre vonatkozó iratai]. (továbbiakban MAE, fond 71/Transilvania), vol. 206. 223. f.

takozott ki. Az első megmozdulás 1918. december 7-én történt Gyimesbükkön, amikor az egyházközség levélben jelezte elszakadását a hajdúdorogi püspökségtől és csatlakozását a nagykárolyi vicariátussághoz.⁷⁷ A székelyföldi elszakadási mozgalom központja a marosi esperesség volt, élén kezdetben Alexandru Gligor székelysárdi parókus, marosvásárhelyi helyettes lelkész állt. 1918. december 8-án Székelysárdra nagygyűlést hívott össze, amelyen részt vett a környékről öt másik egyházközség parókusa is. Itt kimondták az elszakadást a hajdúdorogi püspökségtől, és ideiglenes jelleggel csatlakoztak a nagykárolyi vicariátussághoz.⁷⁸ 1919 novemberében – a kánoni szabályokat felrúgva – leváltották tisztségéből és nyugdíjazták Hubán külhelnököt. 1919. december közepén Decei mezőbándi esperes mint a megyei Román Nemzeti Tanács alelnöke informálta az érsekséget az egyházközségek elszakadási törekvéseiről, kérve – a szatmári mintájára – egy székelyföldi vicariátusság létrehozásának jóváhagyását.⁷⁹ A reakciók hasonlóak voltak, mint a nagykárolyi vicariátusság esetében. A balázsfalvi érsek jelezte, hogy a lépés kánonellenes,⁸⁰ így nem ismerheti el, de az elszakadási mozgalmat támogatja. Az 1918 decemberében megalakult Kormányzótanács viszont elismerte.⁸¹ 1919 januárjában felhívást tettek közzé az érsekség hivatalos lapjában, hogy minél több egyházközség csatlakozzon a vicariátussághoz. A román történetírásban 13 egyházközség csatlakozása szerepel, bár ezek névsora nem ismert.⁸² A székelyföldi vicariátusság hivatalosan csak 1919 áprilisában alakult meg egy Marosvásárhelyen megtartott nagygyűlés keretében, élére Ilie Câmpeanu korábbi gyergyói esperest választották meg.⁸³ Pontos összetétele nem ismert, feltehetően csak a nevében képviselte az összes székelyföldi egyházközséget, a gyakorlatban inkább csak a marosi esperesség egyházközségeit fogta össze. A vicariátusság azonban nem fejtett ki aktív tevékenységet, mivel 1919. július 29-én a bécsi nuncius a székelyföldi egyházközségek gondozásával a balázsfalvi érseket bízta meg. Minderről 1919. szeptember 15-én értesítette az érsek az érintett egyházközségeket.

A trianoni békeszerződés értelmében a hajdúdorogi püspökséget alkotó 163 egyházközség közül csak 84 maradt a trianoni területeken, 75 Romániához, négy pedig Csehszlovákiához került. Emellett a trianoni területeken maradt három, korábban a munkácsi, nagyvárad, illetve 14 azon egyházközségek közül, amelyeket a bécsi nuncius Radu püspök joghatósága alá rendelt. Mivel a békeszerződés aláírását követően nem lehetett érvényt szerezni a nuncius döntésének, azokat továbbra is Miklósy püspök adminisztrálta.⁸⁴

77 CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 24.

78 Ugyanakkor kérték az egykori marosi esperesség visszaállítását, a külhelnökség megőrzését és a balázsfalvi érseki tartományhoz való visszacsatolást. *Jegyzőkönyv a marosi esperességhez tartozó egyházközségek gyűléséről.* 1918. december 8. In *Vicariatul greco-catolic maghiar al Secuimii (1912–1925).* Coord. Ana HANCU, Târgu Mureș, 2016. 205–206. A székelyföldi egyházközségek csatlakozása a nagykárolyi vicariátussághoz jelképes volt, mivel a két terület között nem létezett szorosabb kapcsolat.

79 *Mezőbándi esperes levele a balázsfalvi érsekséghez vicariátusság létrehozása ügyében.* 1918. december 16. In *Vicariatul greco-catolic maghiar...* i. m. 208–209.

80 *Balázsfalvi érsekség levele a mezőbándi espereshez a vicariátusság létrehozása ügyében.* 1918. december. In *Vicariatul greco-catolic maghiar...* i. m. 209–210.

81 A levélben „székelyföldi nemzeti vicariátusságnak” címezték az alakulatot. *Kormányzótanács levele a székelyföldi vikariátussághoz.* 1919. március 18. In *Vicariatul greco-catolic maghiar...* i. m. 219.

82 *Vicariatul național român...* i. m. 25.

83 *Jegyzőkönyv a székelyföldi vikariátusság állandó bizottságának alakuló üléséről.* 1919. április 15. In *Vicariatul greco-catolic maghiar...* i. m. 221.

84 1921-ben Radu püspök Siegescu József egyetemi tanárt kérte fel a 17 egyházközség adminisztrálására, aki gyakorlatilag csak három egyházközség fölött rendelkezett.

A magyar kormányzat több ízben próbálta elérni a Vatikánál, hogy az egykori egyházközségek adminisztrálását bízzák Miklósy püspökre, de nem járt sikerrel.⁸⁵ Az egyházközségek ügye éveken át megoldatlan maradt. A Romániához került, egykori ún. rutén egyházközségeket 1921-ben egy külön helynökségbe szervezték, s egy bukovinai adminisztrátornak rendelték alá. Az 1927-ben Romániával megkötött konkordátum megtiltotta, hogy román püspökök joghatósága túlnyúljon az ország területén. Az egyházközségek helyzete végül 1936-ban rendeződött, amikor a Vatikán elfogadta a fennálló helyzetet, s a trianoni területen lévő összes görögkatolikus egyházközségeket Hajdúdorognak rendelte alá.⁸⁶

A trianoni békeszerződés szétszakította a hajdúdorogi görögkatolikus püspökséget, azonban az 1918. őszi eseményeknek, elsősorban a nagykárolyi vikariátusság létrejöttének köszönhetően a püspökség gyakorlatilag már ezt megelőzően szétesett. Ennek okai összetettek, a legfontosabb az, hogy túl rövid idő telt el 1912 óta, így Miklósy püspöknek nem sikerült konszolidálnia a helyzetet, aminek legfőbb oka a revízió elmaradása volt. Ennek kudarcáért elsősorban a kormányzat, illetve a román egyházvezetés tehető felelőssé, de az érintett román püspökök Miklósyt okolták a kudarc miatt, s emiatt csatlódtak benne. Emiatt, 1918-ban az akaratuk ellenére átcsatolt román parókusokban élt még az elégedetlenség. Az első világháború nyomán meginduló nemzetiségi elszakadási törekvések Szatmár térségében összekapcsolódtak az egyházi sérelmekkel, így a már szervezkedő román lakosság első gyűlésén előkerült Hajdúdorog kérdése is. Megalakulásához hasonlóan a püspökség felbomlásakor is elsősorban a politikai események játszottak döntő szerepet. A fennmaradt dokumentumok alapján nincs információnk, hogy a hívek miként élték meg az eseményeket, s mennyiben értettek egyet az elszakadással. Mivel az egyházközségek kis részéből maradt fenn szolidaritási nyilatkozat – függetlenül attól, hogy ezek számát háromra, vagy hétre tesszük – feltehetőleg a nacionalizmus érzése erősebb volt a hívek esetében is. Az elszakadási akcióban, a vikariátussághoz való csatlakozásban mindenképp a parókusok voltak a hangadók, a hívek passzív szerepelők voltak. Így a korábbi eseményekhez hasonlóan, amikor a román parókusoknak a nemzeti érzés és az egyházi szempontok között kellett választaniuk, ez alkalommal is az előbbi mellett döntöttek. Az elégedetlenség és a nacionalizmus érzése mellett⁸⁷ meglátásunk szerint egy harmadik tényező is szerepet játszott, amit nem hangsúlyoztak az eddigi kutatások, ez pedig az anyagi kérdések. A zavaros időszak ellenére a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium megküldte Miklósy püspöknek a papok kongruáját, azonban mivel az egyházközségek 1918 novemberében folyamán már csatlakoztak a vikariátussághoz, s Marchişt bízták meg ügyük képviselésével, nem jutottak hozzá. Marchişt kérte Miklósy püspököt, hogy küldje el az elszakadó parókusok kongruáját, de ő természetesen nem volt hajlandó. Az érintett parókusok ebben a helyzetben veszélyeztetve látták anyagi biz-

85 A magyar kormány érvelése az volt, hogy az új határ miatt szétszakított püspököknek engedjék meg, hogy adminisztrátorok útján igazgassák az elszakított egyházközségeket. Többek között emiatt fogadták el Siegescu ténykedését is. A reciprocitási elv alapján kérték, hogy ugyanezt tegyék lehetővé Miklósy püspöknek is. *Bethlen István miniszterelnök levele Bánffy Miklós külügyminiszterhez a hajdúdorogi egyházközségek ügyében.* 1922. július 6. MNL OL, K 63, 298. csomó, 1934–1937, 34. tétel, 1996/1924. 99. f.

86 *Magyar Külügyminisztérium átirata a hajdúdorogi egyházközségek rendezését illetően.* 1936. MNL OL, K 63, 298. csomó, 1934–1937, 34. tétel, 883/1936. 99. 6–8. f.

87 1920 után több olyan pap is visszatért Romániába, akik egyházközsége Magyarországnál maradt. A döntésükben természetesen általunk nem ismert egyéni szempontok is szerepet játszhattak.

tonságukat, s a katonai helyzet alakulása folytán feltehetőleg nagyobb esélyt láttak arra, hogy juttatásukat Marchiș révén tudják biztosítani. Marchiș a Kormányzótanácshoz folyamodott segítségért, jelezve, hogy amennyiben a papok nem kapják meg a kongruát, „elbizonytalanodnak” az elszakadást illetően. Marchiș többszöri sürgetésére a kormányzótanács 1919 májusában kiutalta a papok kongruáját.⁸⁸ A kongrua fontosságát az is jelzi, hogy amikor Marchiș a vikariátus fejlécével ellátott kérdőívet küldött ki az érintett egyházközségekhez a kongrua összegét illetően, azt minden egyházközség visszaküldte, azok is, akik nem csatlakoztak hozzá.⁸⁹

Mindezekkel együtt meglepő a Vatikán gyors döntése, amelyben a román püspökök érvei játszották a döntő szerepet, s nem a nuncius által később említett demarkációs vonal elhelyezkedése. A bécsi nuncius visszacsatolta az összes egyházközséget, azokat is, akik nem csatlakoztak a vikariátussághoz. A döntés elhamarkodottságát jól mutatja, hogy a határ véglegesítése következtében 14 egyházközség a trianoni területeken marad, így a nagyváradai püspökséghez csak 32 egyházközség került. A Romániánál maradt részen volt egyházközség, amely nem akart elszakadni Hajdúdorogtól (pl. a nagykárolyi), és volt olyan, amely csatlakozott a vikariátussághoz, mégis Magyarországnál maradt (pl. a csegöldi). A székelyföldi külhelynökség esetében is hasonló folyamatok játszódtak le, ezek azonban egyértelműen a Szatmár vidéki események leképeződései.

88 Román Kormányzótanács levele Marchiș főespereshez a papok kongrua ügyében. 1919. május 23. CIUBOTĂ: *Vicariatul național...* i. m. 148–149.

89 *Kimutatás a hajdúdorogi püspökségtől elszakadt 46 parókus kongrua igényéről.* 1919. szeptember 19. Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale, [Román Nemzeti Levéltár Bihar megyei kirendeltsége, Fond Episcopia greco catolică Oradea 1718–1948 [Nagyváradai görögkatolikus püspökség iratai 1817–1948], dos. 403/1917-1944. 59–72. f.